

JADWIGA MYCIELSKA-STACHURA

Húszéves koromig éltem Újlakon¹

Számomra Újlak mindeneelőtt az édesanyámhoz kapcsolódik, mivel én ott születtem. Igen, nagy botrány volt, amikor születnem kellett, mert a szüleim azt gondolták, hogy fiú fog születni. Az anyám és a nagybátyám között, aki akkor már a Gulagon raboskodott, volt egy telepátia, mert ő is azt gondolta, hogy fiú születik. És csak fiúneveket választottak számomra. Anyám azt mondta, hogy tulajdonképpen veszekedtek apámmal. Anyám azt akarta, hogy Jan legyek, apám pedig, hogy Włodzimierz, én meg fügét mutattam, és lánynak születtem, és akkor édesanyám úgy döntött, hogy legyek Jadwiga. Ezt a nevet anyám nagynénje, nagymamám testvére után kaptam, Jadzia Czartoryska néném után, akit anyám nagyon szeretett, és innen a Jadwiga név. Mert a mi családjunkban, a Tarnowski családban ez nem volt gyakori név. Ráadásul Csehszlovákiában úgy volt, hogy ha gyerek született, akkor az anyja már a kórházban adott neki nevet. Tehát apámnak nem volt semmi beleszólása abba, hogy mi lesz a lánya neve.

Nagybátyám Szibériában, a Gulagon is megérezte az én születésemet. Úgy gondolom, valamilyen telepatikus kapcsolat lehetett köztük, anyám és a nagybátyám között, mert másképp ezt nem lehet megmagyarázni. Azonkívül, ami kiderült, az ő személyisége rendelkezett egy nagyon erős, természetfeletti spiritualitással, így biztos, hogy többet megérezett, mint egy átlagember. Többet megérezett és többet tudott. Ahogy növekedtem, természetesen volt egy szűk környezet, voltak emberek, akik körülöttünk laktak, de csak két-három olyan ember volt, akik iránt bizalommal voltunk, a többiek től távol tartottuk magunkat. És ők is erősen távol tartották magukat tőlünk. Hogy miért, azt természetesen tudjuk. Édesanyám neve, az Esterházy név nem volt szívesen látott név akkoriban. De mint gyerekeknek természetesen nagyon kedves és szép emlékeim is maradtak Újlakról. Amikor ötven év múlva visszatértem oda, akkor az első benyomásom az volt, hogy minden borzasztó kicsi. A házunkkal szemben levő épület az emlékeimben egy felhőkarcoló volt. És ötven év után kiderült, hogy ez egy egyemeletes épület, egyáltalán nem olyan magas. És sok mást is így láttam, amikor visszatértem.

1 Jadwiga-Mycielska Stachura, Esterházy-Mycielska Mária legkisebb leányának életrajzi vallomása az Esterházy János életét feldolgozó Triptichon című dokumentumfilm részére készült a Molnár Imrével és Zsigmond Dezsővel folytatott beszélgetés alapján.

Az emlékek

Az emlékek valójában kétértelműek. Nem lehet azt mondani, hogy a mindennapokban valamiféle traumában éltünk volna. Természetesen voltak nagyon nehéz pillanatok, nagyon szomorú pillanatok. Volt, amikor nem volt mit enni, amikor édesanyám azon gondolkodott, hogy egy cipő kenyeret vagy egy csomag cigarettát vegyen-e inkább, ami nélkül nem volt képes funkcionálni. Vannak emlékek, amelyek megmaradnak, édesanyám elküldött cseresznyéért, biciklivel mentem a cseresznyéért, amit egy Komárom melletti magyar családtól kaptunk. Édesanyám az asztalra borította a cseresznyét, öten voltunk gyerekek, és egyenként rakta a cseresznyéket öt kis kupacba, hogy mindenkinek igazságosan jusson. De csak ötfelé osztotta. Neki magának már nem jutott. Túl kicsi voltam ahhoz, hogy megértsem, miért. Ugyanez volt a helyzet, amikor a házunkkal szembeni húsboltba ment. Egy nagyon rendes ember lakott ott, és vezette a húsboltot. Édesanyám mindig kérte, hogy nagyon vékonyra szeletelje a kolbászt. Mindig nevetünk, hogyha felemeltünk egy szelet kolbászt, azon keresztül Újlaktól egész Krakkóig lehetett látni, olyan vékonyra volt szeletelve. De ezt is, amikor édesanyám meghozta, öt részre osztotta. Újlaki emlékem másik része már nem Újlakhoz, hanem a kórházhoz kötődik. Azok miatt a körülmények miatt, ahogy éltünk, én gyakorlatilag minden évben kórházban kötöttem ki, majd a végén különböző szanatóriumokban. Volt egy időszak, amikor cseh szanatóriumban is voltam, és amikor visszajöttem a szanatóriumból, szlovák helyett már csehül beszéltem. Ez persze nem sokáig tartott, a szlovák rögtön visszatért, de így volt. Tehát ez az a két emlék, amelyek a személyes emlékeim. És hát az édesanyám, ő volt a legfontosabb. És hogy gyakran nem volt velünk, mert ment azokba a börtönökbe, ahol a nagybátyánk volt. És ezt mi természetesen megértettük, elfogadtuk, és tudtuk, hogy ezt kell tennie. Nemcsak akarja, de ezt kell tennie a nagybátyám érdekében. Voltak csomagok is, amelyek a nagymamámtól érkeztek, gyógyszeres csomagok Franciaországból és Lulu nénénktől. Képzeld el, hogy én nyolc-, kilenc-, tízéves gyerek voltam, de mostanáig, a mai napig emlékszem, hogy a gyógyszernek, ami jött, Rimifon volt a neve. Ez volt a feltétele annak, hogy a nagybátyám egyáltalán élni tudjon. Vannak emlékek, az én emlékeim, hiszen a nagybátyámról van szó, hogy meglátogatjuk a börtönben. Kétszer jártam ott, amikor először voltam, akkor olyan kicsi voltam, hogy nem emlékszem rá. De emlékszem édesanyám elbeszéléseiből. Ahogy mentünk a börtönbe, anyám vett nekem egy csomag cukrot. A cukrokat a tenyeremben tartottam, és feltétlen oda akartam adni a nagybátyámnak. De még nem tudtam beszélni. Volt egy saját gyereknyelvem. Nagyon későn tanultam meg egyébként beszélni, édesanyám aggódott, hogy valami nincs velem rendben, de megvolt a saját nyelvem, amit anyám értett. A börtönben megpróbáltam odaadni a cukrot a nagybátyámnak, de az ő ez nem engedte. Rám szólt. Ekkor én is ránéztem az őre, és azt mondtam: be hau hau, vagyis „te csúnya harapós kutya”. Édesanyám borzasztóan megijedt, hogy fog erre reagálni az őr, de az szerencsére nem reagált sehogy. Vagy nem hallotta, vagy nem értette. Tehát ezt az első látogatást édesanyám elbeszéléseiből ismerem. De a második látoga-

tásra nagyon jól emlékszem. Azt hiszem, hat-hétéves lehettem, és máig a szemeim előtt van a nagybátyám. Ez egy villanás, édesanyámmal a székeken ültünk, volt egy átlátszó, elfüggönyözött pult, mintha drótháló lett volna. És a nagybátyám a jobb oldalunk felől érkezett. Nagyon egyenesen jött, és ahogy így egyenesen jött, észrevettem, hogy édesanyám elmosolyodott. Mintha meg lett volna elégedve, hogy János jó formában van. Úgy gondolom, édesanyám előre megbeszélte ezt a nagybátyámmal, hogy mivel ő jó formában van, akkor engem is magával vihet. De emlékszem erre. Emlékszem az arcára, ahogy ültünk egymással szemben, nekem valószínűleg állnom kellett, mert kicsi voltam, de anyám ült, ő is ült, és nagyon mosolyogva nézték egymást, és a nagybátyám mosolyogva nézett rám is. Ez minden, amire emlékszem a közvetlen találkozáshoz a nagybátyámmal. De természetesen rengeteg dolgot tudok édesanyám elbeszéléséből. Mert a nagybátyám elejétől a végéig jelen volt az életünkben, még a halála után is. Mert mindig beszéltünk róla, anyám mindig beszélt róla. Szüntelenül téma volt.

Lengyelország

Én már a háború után születtem Újlakon, úgyhogy csak elbeszélésekből ismerem a Węgierek Újlakra való menekülés történetét. Azt hiszem, a nővérem pontosabban tud beszélni róla. Természetesen Lengyelország mindig nagyon közel volt hozzánk. Édesanyám lengyelként nevelt minket. És otthon is lengyelül beszéltünk. Amikor nekem is gyerekeim voltak, csak akkor értettem meg, hogy milyen hatalmas türelme és determinációja volt édesanyámnak, hogy lengyelnek neveljen minket. Például, amikor szlovákul fordultunk hozzá, akkor anyám teljes nyugalommal azt mondta: nem értem. És olyan sokáig ismételte ezt, hogy nem értem, amíg nem lengyelül mondtuk. Az idősebb testvérek természetesen Lengyelországban születtek, lengyelül beszéltek, így sokkal kevesebb szlovák kifejezést használtak, mint én, aki Szlovákiában születtem és szlovák közegben éltem születésemtől fogva. El kell mondjam, hogy néha, azután visszatérve Lengyelországba, előfordultak nálam olyan tükörfordítások, amelyek aztán nagyon viccesen hangzottak lengyelül. Amikor megpróbáltam a szlovák jelentést lengyelül mondani, nagyon vicces dolgok jöttek ki belőle, mert tükörfordítások voltak, ahogy ezt mondjuk. De természetesen, Węgierek itt volt velünk a fényképen, mindig édesanyám ágya felett volt, az egy olyan ház volt, aminek volt egy fából készült ráépítése. Egy körbekerített udvarház volt, ott laktak a szüleim az esküvő után, és ahogy elkezdtek szülni a gyerekek, apám ráépített fából egy emeletet. Miután visszajöttünk Lengyelországba, s persze a családi házunkat elvették, édesanyám már nem akart oda visszamenni, és soha nem is volt ott, én viszont voltam ott néhányszor, így láttam, milyen volt. Az udvarban többen laktak, így az egész nagyon gondozatlan volt. Rögtön azután voltam, hogy visszajöttünk Lengyelországba, tizenéves voltam, és utána még egyszer voltam. Még egyszer elmentem, mert meg akartam mutatni a férjemnek és a gyerekeknek, és persze nagyon rossz állapotban volt a ház, ezért többször már én sem

mentem oda. De természetesen, a ház megvolt. Valójában két régi házunk volt. Węgiełka és Újlak. Az a régi Újlak, és az az Újlak, ahol később kellett laknunk.

Csalódott voltam, amikor ötven év után visszamentem Újlakra, és már nem volt meg az a kis ház sem, amiben laktunk, lerombolták. Építettek oda valami emeletes házat, és a régi, amelyben mi laktunk, már nem kellett senkinek.

A kastély után egy szobában

Átélttem, hogy a kastély először iskola volt a politikai tiszteknek, ez még nehezebb volt, nekem nem, mert nekem természetesen közömbös volt, még kisgyerek voltam, de az édesanyámnak egy trauma volt, hogy épp ebben a házban, az ő szülőházában van a kommunista politikai tisztek iskolája. És ezt biztosan nagyon nehéz volt átélnie. Mert a kórházat, a pszichiátriai kórházat csak később hozták ott létre, amikor likvidálták ezt a politikai iskolát.

Igen, rögtön a háború után a szüleink velünk együtt még a régi birtokon laktak, ez a ház valamikor az intézőkhöz tartozott. Valaha ott irodák és lakások voltak. És ebbe a házba költöztünk mi, amikor el kellett hagynunk a kastélyt és még két család lakott ott, rögtön a háború után. Valóban nehéz körülmények voltak. Nem volt villanyvilágítás, nem volt víz, a kútra kellett járni, kályhában fűteni. Petróleumlámpa volt. Emlékszem, amikor első osztályba jártam, még a petróleumlámpánál csináltam a leckéimet. És azután kidobtak minket ebből a házból is, és ez egy nagyon nehéz pillanat volt. Amikor jöttek értünk, részeg férfiak szekerekkel. Csak én voltam otthon a testvéremmel, Klementinával, Klimával. Édesanyánk nem volt odahaza, épp akkor jött haza a nagybátyámtól. Még nem volt otthon, amikor jöttek értünk, mert az délután volt. A lakásunkból az udvarra lehetett menni, üvegajtók voltak, mint a teraszon, de voltak még kampóval záródó spaletták is. És akkor Klima, aki hét évvel volt idősebb nálam, tehát tizenhárom éves volt, amikor meglátta, hogy jönnek a szekerek értünk, akkor gyorsan bezárta kampókkal a spalettákat, és rám parancsolt, hogy üljek le az ablak alá, a párkány alá. Arra az esetre, hogyha kövekkel betörik az ablakot, akkor ne találjanak el. Tizenhárom éves gyerek volt! És ő maga fogott egy fejszét, beállt az ajtóba, és azt mondta, megöl mindenkit, aki ezen az ajtón átlép. És ezek a részeg férfiak kint megálltak. Mert nem nagyon tudták, hogy mit csináljanak egy gyerekkel, aki azzal fenyegetőzik, hogy megöli őket fejszével. És mielőtt még támadtak volna, mert bizonyára támadtak volna, megérkezett az édesanyám. És nyugodt hangon azt mondta Klimának, emlékszem, nyugodt hangon annyit mondott Klimának: Klimcsu, nyisd ki! Nyisd ki, nyugodj meg, itt vagyok. Emlékszem, ahogy Klima kinyitja az ajtót, de utána már csak abban a kunyhóban levő szobára emlékszem, ahová elvittek minket. Ez a pillanat, nem tudom, hogy történt, azt hiszem, anyám elvitt otthonról, hogy ne is lássam. Mert itt mintha filmszakadás lenne. Klima kinyitja az ajtót, és utána már abban az egyszobás kunyhóban vagyunk. Hatéves gyerek voltam. És anyám biztos borzasztó dühös volt, amikor én lelkesen észrevettem, hogy ott villany van a szobában. El voltam ragadtatva, hogy egy olyan házba vittek, ahol

villanyfény van. Ez volt a gyermek reakciója. El tudom képzelni anyám dühét, aki ezt természetesen nem mutatta, mert még egy olyan fegyelmezett embert nem ismertem, és most már biztos nem is fogok megismerni, mint amilyen ő volt. Elképzelhetetlen módon uralkodott az érzelmein. Azt hiszem, ennek is volt köszönhető, hogy valahogy túlélte ezt a szörnyű időszakot.

Ez volt az a második ház, ahova elvittek minket ebből az első, a kastélyhoz tartozó házból. Egy olyan kunyhó volt, aminek csak egy szobája volt, közvetlen kijáráttal az udvarra, mindenféle veranda nélkül. Iszonyú nedvesség volt, innen erednek a betegségek, végigbetegeskedtem az egész gyerekkoromat. Nagyon kicsi szobánk volt. Volt benne két fémvázás sodronyos ágymatracokkal. A mindennapokban anyám, Klíma és én laktunk ott, mert az idősebb testvérek már inkább elköltöztek otthonról. Úgy volt, hogy az egyik matracon édesanyám, a másikon Klíma aludt, s a közepén volt egy kis matrac, azon aludtam én. Amikor jöttek a testvéreim, akkor Klíma átköltözött egy régi kanapéra, amit úgy hívtunk, a Duna hullámai, olyan volt, és Klíma azon aludt. Az én matracom az asztal alá került, s én akkor az asztal alatt aludtam, Etusia és Zoška az egyik matracon aludtak együtt, édesanyám a másikon, a harmadik matracon pedig az ajtó mellett aludt Piotr. És télen, ők valójában csak karácsonyra jöttek haza, és kicsit hosszabb időre nyáron. De amikor eljöttek karácsonyra, édesanyám reggel felkelt, és a plafonról egyszerűen letörölte a nedvességet. Vízcseppek voltak ott, mivel mindannyian lélegeztünk, be kellett csukni az ajtót, ami nem is volt végig fa, hanem közepéig fa, azután üveg, tehát különböző hőmérsékletű volt, ezért amikor bezártuk az ajtót és mindannyian lélegeztünk, még ha ki is volt nyitva az ablak, összegyűlt a pára és a nedvesség. Anyámnak reggel ronggyal le kellett törölnie a plafonról a nedvességet. Nem csoda, hogy akkor végig betegeskedtem. Nyáron valamivel jobb volt, mert ki lehetett nyitni az ajtót, ha meleg volt. De emlékszem, egyszer egy egész csapat gyöngyűk masírozott be a szobába, egyenesen Piotrra, aki szinte az ajtóban aludt. Úgyhogy ilyen dolgok is történtek. De valóban nagyon-nagyon nehéz körülmények közt éltünk. Nagyon-nagyon nehéz volt.

Ez a szoba úgy nézett ki, hogy az udvarról bejövet volt ott egy üveges szekrény, amiben a könyvek voltak, a szekrény mögött volt egy kosár, abban volt a szén és a fa, majd egy kis fémtűzhely, mellette egy fotel, utána a két sodrony, azután még egy fotel a másik oldalon, aztán két ablak, és azon a falon volt a kanapé, a dunai hullámokkal, és ennél a kanapénál állt az asztal. Ez volt minden. Talán 12 négyzetméter volt. Tényleg kicsi volt, ha én is úgy emlékszem, hogy kicsi volt, akkor nagyon kicsinek kellett lennie.

A változás

Úgy gondolom, hogy az édesanyám nemzedéke a neveltetésüknek köszönhetően tudta elviselni ezt a hatalmas életmódbeli változást. Olyan emberek voltak, akiket nagyon keményen neveltek. Ellentétben azzal, amit feltételeztünk rólunk, hogy az arisztokrácia gyerekei el vannak kényeztetve, hogy mindenük megvan, és dúskálnak a gazdagságban, de ez csak mese. Édesanyám, aki elmesélte, hogy volt nevelve, akkor azt kell monda-

nom, hogy én üvegházban nevelkedtem ahhoz képest, amilyen körülmények között ő. Kemény nevelést kapott, felkészítést a legnehezebb életre, a nehéz körülményekre, felelősségre, mindenre, ami jöhet, s amihez később alkalmazkodniuk kellett. Valamiféle előérzete volt az idősebb nemzedéknek, hogy ezeket a fiatal embereket tényleg keményen kell nevelni. Édesanyám elmesélte, hogy hétköznapiakra a nővérével két ruhájuk volt, amiben felváltva jártak. Az egyik a mosásban, a másikat hordták. És egy ünneplőjük. Nem voltak ruhákkal teli szekrények. Angol nevelőnőjük volt. Édesanyám a haláláig minden reggel hideg vízben mosakodott, tetőtől talpig. Meleg vízzel este. Reggel hideg vízben. Haláláig így volt. Feltételezem, hogy Lulu nénénk is haláláig így csinálta. Azt hiszem, János nagybátyánk a háború alatt s a háború után átélt időszakban egész a haláláig ennek köszönhetően tudott mosakodni, higiéniát tartani. Meg kellett tanulniuk főzni. Nagymamám ügyelt rá, hogy menjenek a konyhába, és ott tanultak főzni. Sajnos anyám, aki nagyon szerette a szakácsokat, akik a konyhában voltak, inkább szóval tartotta őket és beszélgetett velük, tehát a szakácsok főztek, anyám meg inkább nézte őket. Ennek aztán súlyos következményei lettek, mert 42 évesen kellett megtanulnia főzni. Meg kellett tanulnia befűteni a kályhába. Például édesanyám azt mondta, hogy begyújtani a kályhába – már abban a házban a háború után –, a szomszédunk fia tanította meg, aki akkor, nem tudom, tizenkét éves volt. És ő tanította meg, hogyan kell begyújtani a kályhába. Mert ő nem tudta, egyszerűen nem tudta. És édesanyám akkor azt mondta, hogy hiba volt nem hallgatni az édesanyjára, és nem tanulni meg mindazt, amit megtanulhatott volna. Aztán az élet rákényszerítette, hogy mégis meg kellett tanulnia. Ha a vagyon, a javak elvesztéséről van szó, azt természetesen szörnyű volt átélni a szüleim egész generációjának. De édesanyám ehhez is nagyon nyugodtan viszonyult. És mindig azt magyarázta nekünk, hogy nem szabad kötődni az evilági javakhoz. Emlékszem, már Lengyelországban voltunk, már nem emlékszem, talán a kubai válság tört ki, amikor mindenki elkezdte felhalmozni a készleteket. Cukrot, lisztet, kását s ilyen dolgokat kell venni, anyám pedig nyugodtan ült, és azt mondta, nem fogok semmit sem vásárolni. Én meg mondtam, hogy nem tudom, de azért talán vegyünk néhány kiló cukrot, vagy legalább sót, hogy legyen otthon. Édesanyám megpaskolta a vállamat, és azt mondta: gyermekem, háromszor halmoztam fel készleteket az életemben, és mindháromszor valaki más ette meg azokat. Soha többet. Nos hát igen. Talán egy kis anekdota, hogy amikor már visszatértünk Lengyelországba s elmentünk Krakkóba, részletekben jöttünk vissza. Elsőként Zosia nővérem, azután egy évvel később az édesanyám Klimával és velem, a végén pedig a legidősebb nővérem, Elżbieta, és Piotr fivérem. Katowicén keresztül jöttünk vonattal Krakkóba, és természetesen Krakkóban édesanyámnak rengeteg unokatestvére volt, csak káprázott a szemem, annyi nagynéni, nagybácsi volt, hogy Klimával ki sem tudtunk rajtuk igazodni. De természetesen sorba mentünk látogatóba. Június volt, és nagy hőség volt Krakkóban, amely egy medencében fekszik, ahol fűledt meleg volt a levegő. Épp látogatóban voltunk az egyik unokatestvérénél, aki egy villában lakott, persze az is fel volt osztva. Neki egy kis lakása volt ott terasszal. Mindannyian a teraszon voltunk, a nők kávéit ittak, csupa nagynéni volt, csupa nő. Klimával és az unokatestvéreinkkel oldalt ültünk, és epret ettünk, a nők kávéit ittak és cigarettáztak. És hirtelen jött egy felhő, látszott, hogy közeleg a vihar. Akkor mindenki

bement a szobába, leültünk s kitértük az ablakokat, és megjött a vihar, elkezdett esni az eső, valóban zuhogott, ahogy az egy nyári viharban szokott. Édesanyám ült nyugodtan, nézte az esőt, és azt mondta: nézzétek, milyen jó, hogy mindenünket elvették. A nagynénik egy kicsit izgatottak lettek, mire anyám: nézzétek, június van, ömlik az eső, elázik a széna, és ez engem már egyáltalán nem érdekel.

Börtöncsomag és pogácsa

A börtöncsomagok küldése a nagybátyánk részére a magyarok és a magyar zsidók segítségével történt. Újlak közel van Nyitrához, ahol lakott a Kotrusz család. Pékségük volt. Nagyon segítettek édesanyámnak összeállítani ezt a csomagot a nagybátyámnak. Adtak lisztet, zsírt. Édesanyám, aki nem tudott főzni, a sütésről már nem is szólva, megtanult pogácsát sütni. És pogácsát sütött a nagybátyámnak a börtönbe, a többi dolgot Kotruszék és a magyarok adták össze. Annyit adtak, hogy anyám össze tudja állítani a csomagot. De emlékszem a pogácsasütésre Újlakon. És mi, akik tényleg mindig enni akartunk, s mint gyerekek mindent megettünk, amit csak láttunk, mert éhesek voltunk. De ez egy szent dolog volt, az soha eszünkbe sem jutott, hogy ezt a pogácsát meg lehetne enni. Ez a nagybácsié volt, és kész. De édesanyám a végére a maradék tésztából készített ilyen kicsi, két ilyen kicsi pogácsát. Az egyiket nekem, a másikat Klimának. A maradék tésztából. És ezeknek a pogácsáknak az íze, illata a mai napig a számban van. 1976-ban a férjemmel és a gyerekekkel szabadságra mentünk Magyarországra. Nyíregyháza környékén voltunk. A városon kívül volt valami üdülő, valami lengyel-magyar megállapodás keretében voltunk ott ebben az üdülőben. Csupa lengyel volt ott, s ezért a konyha megpróbált a lengyeleknek lengyelesen főzni. Ezért néhány nap után elmentem a falusi üzletbe vásárolni. Akkorra egy kicsit visszajött a magyar nyelv is, alapdolgozokban meg tudtam értetni magam. Beléptem a boltba, beleszipantottam a levegőbe, és megéreztem a pogácsa illatát. És kiszakadt belőlem: pogácsa. A boltos, aki egy nagyon idős férfi volt, gondolom, valamiféle értelmiségi lehetett, mert az arcáról úgy tűnt, biztos száműzték falura, rám nézett, és azt mondta: maga lengyel, és beszél magyarul és tudja, mi a pogácsa? Megleptem a magyar tudásommal, és azt mondtam, tudom, hogy mi a pogácsa, és nagyon szeretem a pogácsát. Elcsodálkozott, és elkezdett lassan beszélni hozzám. Megkérdezte, hogy hol született? Mondtam, hogy Szlovákiában, Nyitrán születtem, de Újlakon éltem. Ekkor rám nézett, és azt kérdezte, Újlakon? Mondtam igen, Újlakon. Mire ő: tudja, hogy kié volt Újlak? Tudom, a nagybátyámé, mondtam. Ekkor rám nézett, és azt mondta: az én apám pedig az ön nagybátyja pártjában volt. Ettől kezdve mindig a legszebb gyümölcsöket és a legjobb pogácsákat kaptam, ami a boltban volt.

Édesanyámnak nagyon közeli kapcsolata volt a saját anyjával, már a háború idején és a háború után is, ő szervezte meg a segítséget anyámnak, küldte a gyógyszereket, küldte a gypajút, amiből anyám pulóvereket kötött, így ennek nagyon erős összekötő élménynek kellett lenni mind anyám, mind a nagybátyám számára.

Arra nem emlékszem, hogy anyám a nagybátyámnak készített volna pulóvert. De megrendelésre csinált, és látom, hogy csodálkozom, mit csinál ott a fotelben a kályha mellett, nagyon gyorsan kötött, és az ujjain olyan kis mélyedések voltak a fonaltól, még nagyon sokáig, aztán persze elmúltak. Az elkészült pulóvert eladta, s ennek árából utazott a börtönlátogatásokra, s ebből jutott a háztartásunkra is egy kevés. Anyám másfél nap alatt meg tudott kötni egy pulóvert. Emlékszem, ahogy vasalta, varrta ezeket a pulóvereket. Nagyon jól emlékszem, természetesen. Azután úgy belejött ebbe a kötésbe, hogy ha nem volt valami különleges minta a pulóverben, akkor egyszerre kötött és olvasott. A térdén volt a könyv és kötés közben olvasott. De miután visszamentünk Lengyelországba, soha többet nem kötött. Torkig lehetett vele.

Meg akarták ölni, ezért meg kell menteni

Számunkra nyilvánvaló volt, hogy édesanyánk azt teszi, amit tennie kell. Ehhez semmi kétség sem fért. Egyáltalán nem gondolkoztunk ezen, hogy neki ezt kell vagy nem kell, ez egyáltalán fel sem merült. Természetes, hogy kellett. Igen, természetesen édesanyánk nagyon fáradtan jött vissza a látogatásokból. De az ő kemény neveltetésének része volt az is, hogy kimerültségét soha nem mutatta. Pedig valóban nagyon fáradtan kellett visszajönnie, de visszajött, és egyszerűen itt volt, örültünk, hogy újra velünk van. Nem mindig mesélt, nem mindig akart arról beszélni, mi volt az, amit ott átélt. Azt hiszem, ezt előbb valahogy fel kellett dolgoznia magában, és csak később. Sohasem erőltettük, hogy rögtön mondja el, mi hogy volt. Nem, nem. Édesanyám mindig akkor beszélt, amikor beszélni akart. Nagyon keveset beszélt, különösen ha én is ott voltam. Mert félt, hogy valamit kigyogok mint gyerek, bár biztos meg volt róla győződve, hogy ezt nem teszem, de inkább nem kockáztatott. Sok dologról egyszerűen nem beszélt a jelenlétemben.

Egyedül voltunk otthon Klimával. Azt hiszem, valamit készített anyánk. Kenyeret legtöbbször, mert az idősebb testvérek már nem laktak otthon, úgyhogy legtöbbször mi voltunk Klimával. Kenyeret ettünk és hozzá valamit, és kész. Nem volt probléma. Legtöbbször ez természetesen margarinos kenyér volt.

Emlékszem, édesanyám kapott egy kocka margarint. Mert volt ez a szoba, amiben laktunk, valójában kunyhó, nem szoba, és amikor kimentünk az udvarra, mert ez egy hosszú ház volt. Az első volt a mi szobánk, a második a konyha, ahol régen az állatoknak főztek, azután volt egy borospince, és utána az istálló. Tehát ez egy hosszú épület volt. Biztos nagyobbnak tűnik nekem, mint amekkora valójában volt. De a nyári konyhában, ami nem igazi konyha volt – főleg krumplit pároltak ott a disznóknak –, anyánk ott tartotta a margarint. Oda kellett bemenni. Emlékszem, a szemeim előtt ma is látom, hogy ez egy hatalmas margarinkocka volt, de valójában biztos nem akkora volt, mint amire emlékszem. Ebből kentük meg a kenyeret legtöbbször.

Az idősebb testvérek velem ellentétben ismerték a nagybátyámat még a háború előttről, mert ő járt Węgierkába, a szülei birtokára. Még a háború idején is eljött, így az ottaniak nagyon jól ismerték, nagyon szerették, nagyon jó kapcsolata volt a gyere-

keikkel. A háború után tudni lehetett, hogy a kommunisták, a rezsim, meg karja őt ölni, és kész. Nem volt arra szükség, hogy okot keressenek erre. A történelem egyszerűen úgy alakult, hogy a szovjetek győztek, a szovjetek lecsukták őt, a kommunisták pedig meg akarták ölni, ezért meg kellett menteni. Ez egyáltalán nem volt probléma, erről nem beszéltek. Így van, és kész. Ez nekem sem volt probléma, s gondolom, hogy az idősebb testvéreimnek sem, ezért itt nem volt mit magyarázni. Egyszerűen a világ így fordult, ez igazságtalanság és szörnyűség, de a nagybácsit meg kell menteni, úgy, ahogy lehet, és kész. Anyám erre tette fel az életét. Hogy milyen módon változott meg ez a rendszer, amikor Újlakon éltünk, láttuk a kastélyt, láttuk, hogy mi történt, az idősebb testvérek látták, hogy átment a front, hogy bejönnek a szovjetek Újlakra, azután ott vagyunk Verona Moravčikovánál, aki gyakorlatilag megmentette az egész családot. Tehát attól kezdve, ahogy ide bejöttek az oroszok, itt nem volt mit magyarázni. Így volt, és kész. Küzdeni kellett a nagybácsink életéért.

Van egy ezzel kapcsolatos, szinte anekdotikus élményem. Ez egyike volt annak a kevés pillanatnak, amikor Újlakon voltam iskolában. Jött az iskolaigazgató, és azt mondta, meghalt Gottwald, az elnök. És akkor én elsírtam magam. És olyan hisztériába estem, hogy a tanárnő, nagyon rendes ember volt, hazaküldött, mert sehogy nem tudott megnyugtatni. Ezen persze nagyon csodálkozott a tanárnő. Sírva értem haza, és édesanyám kérdezte, mi történt? Én pedig zokogva mondtam, hogy meghalt Gottwald. Anyám kicsit csodálkozva kérdezte, hogy na és akkor? De hát Gottwald meghalt. Mire anyám: gyerek, nyugodj már meg, mi bajod van? Hát az, hogy most, hogy meghalt, felakasztják a nagybátyámat.

Mert tudtam, hogy Gottwald írta alá a nagybátyám halálra ítélésével kapcsolatos kegyelmi kérvényét, én mint kisgyerek ezt úgy értelmeztem, hogy most ezt az ítéletet automatikusan végrehajtják, és többé nem tudjuk őt megvédeni. És akkor anyám elmagyarázta, hogy nem, ez a halála után is érvényes, és lassan megnyugtattott. Azt hiszem, én voltam a világon az egyetlen ember, aki akkor ilyen őszintén elsíratta Gottwaldot.

Távirat a haláláról

Emlékszem, hogy lázasán készültünk arra, hogy az egyik amnesztia alkalmával végre hazaengedik őt a börtönből. Ez örületes öröm volt és hatalmas várákozás, anyám gyakorlatilag sosem volt otthon, s mi tudtuk, hogy ezt elő kellett készíteni, Pozsonyban intézkedett a kórházban, Prizenderékkal és természetesen azokkal, akik ebben elkötelezettek voltak. Volt köztük egy nyitrai ügyvéd is. Ők voltak anyám legközelebbi társai ebben az előkészületben. Mindnyájan teljesen ebben éltek, s a készülődés kiterjedt mindenre, amit csak elő kellett készíteni. És hihetetlen boldogsággal készültek. Én is emlékszem, hogy örültünk odahaza, Újlakon. Az a várákozás maga volt a remény, hogy végre valami beteljesedik, hogy újra jó lesz. És azután jött a csalódás, ami szörnyű volt.

Együtt töltötte az éjszakát azokkal a foglyokkal, akiknek ki kellett szabadulniuk, és azután egyedül őt nem engedték ki. Hát ez...

Szörnyű volt. Édesanyám nagyon szomorú volt. Ő előttünk sohasem sírt, soha. De nagyon-nagyon szomorú volt, és nagyon csüggedt. Talán az egyetlen pillanat, amikor megengedte, hogy folyjanak a könnyei, akkor volt, amikor templomba mentem vele, ő mindig a kóruspadon ült, ma már nincs meg ez a pad, mert átépítették a templomot. Anyám tehát a padban ült, ahogy kellett, az oltár felé fordulva, a jobb oldalon, én meg mellette ültem. Amikor az úrfelmutatás volt, akkor anyám mindig eltakarta a kezével az arcát, és azt hiszem, akkor sírt egy kicsit. Emlékszem, mint egész kicsi gyerek, mert később ezt már nem csináltam, hogy így elhúztam a kezét, mert mindig attól féltem, hogy sír.

Pontosan emlékszem, amikor megjött a távirat a nagybátyám haláláról. Mert én vettem át ezt a táviratot. Édesanyám épp vásárolni volt a szemközti húsboltban, az pedig mindig sokáig tartott, mert a boltos vékony szeletekre vágott mindent, amit szeletelni lehetett, amit anyám vásárolt. És akkor jött a postás és hozta a táviratot. Természetesen kinyitottam, és emlékszem, hogy az ágyon, a matracon ültem, Klima matracán, ami így a bejárati ajtóval szemben volt, fogtam ezt a táviratot, és arra gondoltam, hogy adjam majd oda ezt a táviratot édesanyámnak. És ebben a pillanatban belépett az ajtón, emlékszem, ez egy nagyon erős élmény volt, mert arra gondoltam, hogy ezt a táviratot a párna alá rejtem. És ebben a pillanatban, a kezemben tartottam ezt a táviratot, anyám bejött, rám nézett, kivette a kezemből, elolvasta és leroskadt.

Ahogy megjött a távirat a haláláról, akkor Klima elszaladt a postára, hogy megrendelje a telefonbeszélgetést, mert akkor másképp nem lehetett telefonálni, s tájékoztassa Bécsben a nagybátyánkat, akit Esterházy Didi bácsinak hívtak, aki szintén igyekezett segíteni édesanyámnak. Klima mindenkinek telefonált, például Prizenderéknek és másoknak. Táviratokat is küldött. Emlékszem, hogy az első beszélgetésnél Didi bácsival meg kellett mondani, milyen nyelven fognak beszélni, mert azt természetesen lehallgatták. Klima azt mondta, hogy németül, de mire létre kellett jönni a beszélgetésnek, akkor anyám helyett Piotr ment el a postára, aki magyarul kezdett el beszélni Didi bácsihoz, erre azonnal megszakították a beszélgetést. Aki lehallgatta, biztos nem tudott magyarul, csak németül. És akkor már csak egy táviratot küldött anyám Bécsbe. Pozsonyból eljött két barátnője anyámnak. Nyitráról eljött Irena Kotrusz, Újklárol Verona Moravčíkova, eljött a szomszédunk, aki tanárnő volt, és később őt is kirúgták a munkahelyéről, a férje közjegyző volt, és őt is kirúgták, a lányuk velem járt iskolába, eljött a szomszédasszony, és imádkoztak. Érte imádkoztak, de talán Verona mondta, hogy nem érte kell imádkoznunk, hanem hozzá.

Újklakon, nem ugyanazon a napon, talán a második vagy harmadik napon volt a gyászmise, de már nem emlékszem rá pontosan, melyik napon volt. De a templom tényleg tele volt, és eljöttek az emberek és részvétet nyilvánítottak édesanyámnak. Mert ezt kétségkívül nagyon mélyen átéltük, de anyám számára ez nem jelentette a befejezést, mert ő szüntelenül, a haláláig gyakorlatilag azért küzdött, hogy eltemessék a bátyját. Amit ő még életében megígért neki, hogy a szülőföldjén lesz eltemetve.

Én a falu ezt követő reagálására különösen nem emlékszem, mert valószínűleg mint gyerek nem is figyeltem erre. Fontosabb volt számomra az, hogy édesanyám nagyon szomorú volt és nagyon mélyen átélte János távozását. És ez mindannyiunkra

mély hatással volt, mindannyian nagyon szomorúak voltunk a történetektől és attól, ahogy ezt az anyám átélte. Akkor már tudni lehetett, hogyha így van, ahogy van, akkor nincs miért itt maradnunk, vissza kell térnünk Lengyelországba.

Anyám, miután megtudta, hogy az urnát, nagybátyám hamvaival nem adják ki, titokban elment Olmützbe, ahol ezt az urnát a krematórium vezetője megmutatta neki. Anyám a kezébe vehette és odaerősített az urnához egy kis földet Újlakról, és hozzátette azt a kis keresztet, amit én az elsőáldozásomra kaptam. Emlékszem, ahogy anyám előtte megkérdezte tőlem, hogy elviheti-e, azt mondtam, hogy természetesen igen.

Visszatérés Lengyelországba

A Lengyelországba való visszatérés lehetőségét megkönnyebbüléssel fogadtuk. Megkönnyebbüléssel, mert Újlak mégis a nagybátyám kálváriájához és egyben édesanyám kálváriájához kötődött. És a Lengyelországba való visszatéréskor úgy gondoltuk, hogy talán elkezdődik egy más, könnyebb, nyugodtabb élet a számunkra. Nem anyagi értelemben, merthogy anyagi értelemben nem lesz jobb, azt mindannyian tudtuk. De lelki, pszichés értelemben nyugodtabbak leszünk, mert Lengyelország már túl volt az 1956-os eseményeken, így ez is reményt adott, hogy talán politikailag is nyugodtabb országban fogunk élni, mint amilyenben éltünk. Tehát a fiatalabb nemzedék reményekkel telve ment Lengyelországba, anyám pedig inkább a lendület erejével. Ő fáradt volt, igen, fáradt és meggyötört volt, s valószínűleg el akart menekülni minden ottani körülménytől, és csak az övéi között akart lenni. Mert Újlakon neki senki nem volt a családtagja. Lengyelországban pedig egy nagy család várta. Biztos könnyebb, ha van valaki az ember mellett a családból, mint ha nincs senkije.

A mindennapi életünk tehát itt folytatódott, amit mindegyikünk valamilyen módon berendezett magának, így vagy úgy. Hol ostobábban, hol bölcsebben, hol rosszabbul, hol jobban, de Újlak és a nagybátyám története, az ott maradt bennünk. A mai napig mélyen bennünk van. Ettől nem lehet megszabadulni, ezt nem lehet elfelejteni. Nem lehet kitörölni, mert belénk ivódott. Azonkívül mindannyian tudtuk, hogy édesanyánk folyamatosan, innen, Lengyelországból is állandóan próbál tenni még valamit. Hiszen még a halála előtt is írt a csehszlovák hivatalokba, próbálta a hamvakat megszerezni. Számára tehát haláláig nem szűnt meg ez a probléma, mindig ott élt benne, hogy megígérte a nagybátyámnak, hogy eltemeti őt Újlakon. És nem tartotta be ezt az ígéretét. De azért nem tartotta be, mert nem tudta. De haláláig megpróbált mindent, hogy teljesítse ezt az ígéretet. Természetesen nem beszéltünk mindennap a nagybátyámról, legyünk realisták, mindegyikünk élte a saját életét, elkezdtünk egyetemre járni, családot alapítani, gyermekeink lettek, küzdöttünk a mindennapi élettel, nem az volt, hogy mindennap a nagybátyámra gondoltunk. De ő ott volt bennünk, és az ő története is bennünk élt, és mi, akiknek gyerekeink voltak, természetesen beszéltünk erről a gyermekeinknek, tudnak róla, tehát ez a történet nem halt el a családban, ez a történet él, és nemzedékről nemzedékre adjuk tovább, ez biztos.

A családon kívül természetesen nem beszéltünk a nagybátyámról. Ha a naplókról van szó, nem tudtunk róluk, az előszóban ez le is van írva. A nővérem halála után, aki édesanyámmal lakott, a férje súlyos beteg lett, és a bátyám felhívott, azt mondta, ellenőrizni kéne, nem maradtak-e valamilyen papírok az édesanyánk után. Azt mondta, hívd fel Adamot, a sógorunkat, és kérdezd meg. Felhívtam, beszéltünk, s a sógorom azt mondta, van valami bőrönd, amibe soha nem nézett bele a nővérem, s ez a bőrönd anyánk halála után maradt, és menjünk el, nézzük meg. Elmentünk, és megtaláltuk ezeket a naplókat. És azután a bátyám, Péter foglalkozott velük. Az anyám által írt naplók tartalma csak megerősítése volt annak, amit átéltünk. Számomra ez nem a magammal, hanem az édesanyámmal való találkozás volt, és az sokkal fontosabb volt.

Aki imádkozott Sztálinért

Édesanyám a háború utáni éveket teljesen a nagybátyámnak szentelte. Emlékszem, egyszer valaki megkérdezte tőlünk, hogy nem haragudtunk-e édesanyánkra, hogy csak a nagybátyám ügyeivel foglalkozik, és nem velünk. Épp ellenkezőleg, épp ellenkezőleg. Még jobban szerettük anyánkat azért, amit tett. Szó nem lehetett arról, hogy ezt sajnáltuk volna, vagy szemrehányás lett volna bennünk azért, mert nem foglalkozik velünk eleget. Velem nagyon sokat foglalkozott, többet, mint a többiekkel, mert ahogy mondom, sokkal fiatalabb voltam náluk, ez az állandó betegeskedés is megtette a magáét, és valójában én voltam az egyetlen gyerek, akit édesanyám a születése óta nevelt. Mert korábban nevelőnők voltak a birtokokon, és a szülők nem foglalkoztak annyit a gyermekeikkel, ahogy ma az anyák foglalkoznak velük. Így én voltam az első ilyen gyerek, akivel édesanyámnak születésétől kezdve neki magának kellett foglalkoznia. És ez is biztos teremtett egy további kapcsolatot. Így az én kapcsolatom az édesanyámmal nagyon-nagyon erős volt. De soha egyikünkben sem, az idősebb testvérek közül sem volt még csak árnyéka sem a szemrehányásnak azért, hogy anyánk olyan sok időt szentel a nagybátyánknak. Egy dolgon töprengek, hogy anyám azt mondta, hogy Bunia, vagyis az anyja,² imádkozott Sztálinért is. Én sohasem mertem megkérdezni anyámat természetesen erről, de azt hiszem, anyám nem volt képes azokért imádkozni, akik bezárva tartották és nem engedték ki a nagybátyámat. Nem tudom, sohasem kérdeztem. Én nem lennék rá képes. Lehet, hogy ő képes volt rá? Erre nagyon gyakran gondolok, mert természetesen sohasem volt bátorságom őt erről megkérdezni. De én nem lennék képes. De lehet, hogy ő igen. Mert azt gondolom, csodálatos, hogy János nagybátyám boldoggá avatási eljárása el tud kezdődni. De azt gondolom, hogy ugyanennyire édesanyám is rászolgált erre. Bár én magam azt gondolom, hogy ő már szent. Eljárással vagy anélkül, de egy szent.

2 Elżbieta Tarnowska

Lengyel–magyar Antigoné

Igen, ő a lengyel–magyar Antigoné, pontosan ez a megnevezés illik rá. Azzal, hogy kevés ilyen példáról tudok, mint amilyen az övé volt. Mert itt nemcsak arról volt szó, hogy a testvér milyen elszántsággal harcolt a bátyja kiszabadításáért, de arról is, hogy mindezt milyen szellemben tette. Az, hogy mindketten milyen mélyen és bölcsen hittek. Mert anyám nagyon mélyen hívő volt, ami a nagybátyám hitét érinti, ahhoz semmi kétség sem fér. De, ahogy mondtam, anyám bölcsen volt hívő. Semmi köze sem volt az ilyen lengyel formális katolicizmushoz. Mert anyám mindig azt gondolta, hogy katolikusnak választásból, nem megszokásból kell lenni. Hogy katolikusnak az evangélium szellemében, nem annak ellenében kell lenni, és azt meg kell érteni és befogadni. És ehhez gondolkozni kell, nem csak utánozni a gesztusokat. Ami ma nagyon gyakran előfordul.

Az nyilvánvaló volt, hogy a nagybátyám sokat imádkozik, és hogy mélyen hívő ember, de valahogy erről nem beszéltünk, a lelkiségről beszélni amúgy is olyan intim dolog, hogy nem tudom elképzelni, hogy anyám beszélt volna erről. Voltak dolgok, amikről nem beszéltek. És a lelkiség, a belső élet, az a szféra volt, amiről nemigen lehet beszélni.

Azt hiszem, hogy édesanyám és nagybátyám egy mély lelki kapcsolatban álltak egymással. Biztos, hogy mindkettő nagy hatással volt a másikra, plusz még az édesanyjuk, aki, mint mondtam, akkor is tudott Sztálinért imádkozni, amikor az imádott fia Sztálinnak köszönhetően Szibériában volt, hát azt kell mondanom, ehhez is nagy állhatatosság kell, és ez az igazi keresztényi, vagy inkább az evangéliumi lélek ismérve. De azt hiszem, anyámnak kellett, hogy legyenek olyan pillanatai is, amikor kétségbeesett, s azt gondolta, hogy ezt már nem lehet elviselni, hogy ennyi elkövetett gonoszságot már nem lehet megbocsátani. Mert egy ponton az embernek fel kell tennie a kérdést: mennyit lehet, kell még megbocsátani? De azt gondolom, anyám végül megbocsátott. Megbocsátott, de nem felejtett. Hiszen ez két külön dolog. Megbocsátani, de nem felejtetni. Lehet megbocsátani, és megpróbálni elfelejteni. Lehet megpróbálni megbocsátani. Azt hiszem, anyám ezt tette.

Hogyha nem egy wikipédia-jegyzetet kellene elmondanom Esterházy Jánosról, akkor azt mondanám, hogy a nagybátyám nagyon melegszívű, jó ember volt, aki sok jót tett a környezetében. Ezért a jóért sokat kellett szenvednie. E miatt a szenvedés miatt anyám is vele szenvedett, és e szenvedés miatt, mindkettejük törhetetlen jelleme miatt nemcsak Esterházy János, de Maria Mycielska is a menyben van. És reméljük, hogy onnan őriznek minket.

(Éles Márta fordítása)